

niet meegedeeld wordt hoeveel inventarissen per periode en per sociale categorie hij verzamelde. Laat staan dat, wat een grote verworvenheid is van het boedelbeschrijvingenonderzoek, gepubliceerd wordt welke inventarissen zijn gebruikt en waar zijn ruwe data ter beschikking zijn gesteld. Als dat wat drukkosten betreft te duur was geworden, had de auteur deze gegevens toch gemakkelijk op een website kunnen zetten. In dit opzicht is zijn studie een achteruitgang vergeleken met de bestaande praktijk.

Geïnteresseerden in de geschiedenis van Leeuwarden zullen niet veel van hun gading vinden in dit boek. Nijboers hoofdonderwerp is de discussie over fundamentele verandering in consumptiegedrag in de vroegmoderne tijd. De belangrijkste nieuwe bijdrage van dit boek aan het boedelbeschrijvingenonderzoek is zijn aandacht voor krediet en de ontwikkeling van financiële markten. Hij heeft beslist een punt wanneer hij stelt dat hierdoor het consumptiegedrag in het vroegmoderne Nederland is beïnvloed. Te hopen is dat toekomstige onderzoekers van boedelbeschrijvingen ook gebruik zullen maken van zijn statistische technieken. Niet in plaats van, maar als een zinvolle aanvulling op de gebruikelijke beschrijvende statistiek.

ANTON SCHUURMAN,
WAGENINGEN UR

Nieuwste geschiedenis

Monteiro, Marit, ***Gods predikers. Dominicanen in Nederland (1795-2000)*** (Hilversum: Verloren, 2008, 991 blz., € 45,-, ISBN 978 90 8740 030 7).

Het boek is alweer enige tijd geleden verschenen, maar onverwacht heeft *Gods predikers* actualiteitswaarde gekregen. Schrijfster Monteiro is als hoogleraar Geschiedenis van het katholicisme ge-

vraagd lid te worden van de commissie-Deetman, die seksueel misbruik in de rooms-katholieke kerk onderzoekt. In juli dit jaar maakte *NRC Handelsblad* gewag van 'banden' met de rooms-katholieke kerk, waarop slachtoffergroepen eisten dat Monteiro opstapt als commissielid en de PvdA zich hierbij heeft aangesloten. De gewraakte banden betroffen haar onderzoek voor de Konferentie Nederlandse Religieuzen en opdrachtonderzoek naar kloosterorden, waaronder het werk dat uitmondde in *Gods predikers* (zie Joep Dohmen, 'Lid Commissie-Deetman heeft nauwe banden met R.-K. Kerk', *NRC-Handelsblad* 19 juli 2010; ANP, 'PvdA wil Monteiro uit misbruikcommissie', *de Volkskrant* 20 juli 2010.) Pikant detail daarbij is dat de feiten die Dohmen 'onthulde', allerminst nieuw waren; het waren juist deze functies die haar volgens Deetman geschikt maakten voor het commissielidmaatschap.

Deze gebeurtenis maakt het (her)lezen van *Gods predikers* een hachelijke zaak; op de achtergrond speelt steeds de actualiteit mee. Monteiro besteedt inderdaad aandacht aan het onderwerp, ofschoon dit pas na de publicatiedatum zo sterk in de belangstelling kwam: welgeteld zeven pagina's op een publicatie van bijna duizend bladzijden. In overigens vrij bedekte bewoordingen laat zij zien dat grensoverschrijdend gedrag ook onder dominicanen voorkwam en dat dit meestal streng werd veroordeeld; niet vanwege het slachtoffer, maar met het oog op imagoschade.

Een focus op alleen deze invalshoek doet echter *Gods predikers* geen recht. De dominicanen kenden een eeuwenlange traditie, maar in Europa waren zij als gevolg van het antichristelijke programma van de Franse Revolutie bijna van het toneel verdwenen. Monteiro beschrijft hoe in Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw enkele overgebleven dominicanenstaties met veel moeite een nieuwe provincie (deel van een internationale kloosterorde) creëerden. Na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 groeide de provincie snel, op geleide van de herleving van het katholicisme in ons land. De dominicanen drukten sindsdien een stempel op het Nederlands katholicisme.

De dominicanen werden als een 'deftige orde' beschouwd. Zij rekenden de zielzorg en het onderwijs tot hun werkterrein (in Nederland en in de missiegebieden Puerto Rico, de Nederlandse Antillen en Zuid-Afrika) en ze stonden daarmee op dezelfde lijn als bijvoorbeeld de jezuïeten, die ook altijd vrij chic werden gevonden. Een groot verschil tussen deze en andere kloosterorden was de priesterwijding. Een 'echte' dominicaan was priester gewijd, oftewel pater. Daarvoor moest men een theologische studie hebben gevolgd en dat was niet voor iedereen weggelegd. Er waren wel niet-gewijde dominicanen, maar zij speelden in het beeld en het zelfbeeld van de orde geen rol; deze 'lekenbroeders' deden vooral het huishouden in de conventen.

Tussen de twee dominicaanse hoofdtaken bestond een spanningsveld. Het onderwijs (aan de eigen opleiding en aan universiteiten: theologie en filosofie) werd georganiseerd vanuit de circa twintig conventen in ons land. De zielzorg speelde zich af in evenzoveel parochies (en verder vooral in de missie). Hier woonden kleine groepen of individueel werkende paters. Deze 'regulieren' – pendant van 'seculiere' pastoors en kapelaans, oftewel 'wereldheren' – konden zich niet gemakkelijk voegen naar de kloosterregels (samengevat in de dagorde en de kloostergeloften: armoede, gehoorzaamheid en kuisheid). Daar keken de kloosterpaters hen vaak op aan. Hun werkveld groeide echter snel en zij stonden model voor 'zelfstandigheid' en 'onafhankelijkheid', begrippen die naast de 'geleerdheid' een belangrijk onderdeel vormden van de dominicaanse identiteit.

Zelfstandigheid en onafhankelijkheid gingen in de tweede helft van de twintigste eeuw een eigen leven leiden. (Theologische) discussies hadden er altijd al veel plaatsgevonden: de dominicanen koesterden een zekere 'democratische' houding. Soms hadden deze debatten hoogoplopende conflicten tot gevolg, zoals de crisis rond R. van Sante begin jaren dertig. Deze moraaltheoloog bracht met zijn theologisch onderbouwde ascese zijn ambtsgenoten in verlegenheid, wat uiteindelijk leidde tot zijn

ondergang. Na de Tweede Wereldoorlog werden de discussies echter ingrijpender. Het thomisme, tot dan toe het vaste interpretatiekader in het theologische debat, stond ter discussie. Professor E. Schillebeeckx verwierf internationaal gezag (maar ook kritiek op hoog niveau) met zijn ruime interpretaties.

Vanaf de jaren zestig – vooral na het Tweede Vaticaans Concilie – werd ook openlijk gedebatteerd over het celibaat. Het aantal uitredingen steeg in die tijd snel. Veel ex-dominicanen behielden echter een band met de congregatie. De gezagsdragers stonden schoorvoetend experimenten toe met nieuwe relatie- en leefvormen. Er ontstonden gemeenschappen die vielen onder de noemer *Familia Dominica*, waarvan ook lekenbroeders deel uitmaakten, evenals (gehuwde) leken die verbondenheid voelden met het 'dominicaanse levensgevoel'. In het opkomende vormingswerk vond men een nieuw werkterrein. Uiteindelijk vielen deze alternatieve (vaak radicale) gemeenschappen weer uit elkaar. De belangstelling voor het dominicaanse leven bleek niet bestand tegen de weerstand vanuit het steeds conservatiever wordende Rome. Een deel van het gedachtegoed bleef echter bestaan, als buffer tegen het steeds groter wordende priestertekort. De Nederlandse provincie hield er een 'naam' aan over: zij gold niet langer als de vroomste, maar de meest recalcitrante kerkprovincie.

De dominicanen vormden door de tijd heen een bijzonder gemêleerd gezelschap, dat naam maakte en vitaliteit uitstraalde door zich telkens aan te passen aan de veranderende tijd. *Gods predikers* is een omvangrijk en belangrijk document, waarin dit gedetailleerd en overtuigend tot uitdrukking is gebracht. Er is echter weinig ruimte gelaten voor vergelijking met andere kloosterorden, een bezwaar dat overigens geldt voor meer boeken in dit genre. Daarbij komt dat Monteiro wel laat blijken dat de invloed van de dominicanen op het katholicisme in Nederland groot is geweest (bijvoorbeeld in de KRO en de internationale vredesbeweging), maar dat zij dit nergens met

cijfers onderbouwt. Een vergelijkende en meer cijfermatige invalshoek had het boek nog meer aan overtuigingskracht doen winnen.

Maar het boek verveelt geen moment. Dat is mede te danken aan de meer dan veertig interviews onder dominicanen en oud-dominicanen waarop het onderzoek mede stoelt. Hierdoor is *Gods predikers* een heel levendig boek geworden.

CATHARINA TH. BAKKER,
UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Simon Thomas, Mienke, **Goed in vorm. Honderd jaar ontwerpen in Nederland** (Rotterdam: Uitgeverij 010, 2008, 272 blz., ISBN 978 90 6450 655 0). Eerder uitgegeven onder de titel **Dutch Design: A History** (Londen: Reaktion Books, 2008, 272 blz., ISBN 978 1 86189 380 2).

Met *Goed in vorm. Honderd jaar ontwerpen in Nederland* is het eerste samenhangende overzicht van honderd jaar ontwerpgeschiedenis in Nederland beschikbaar gekomen. Er bestonden al enkele encyclopedische bundels over de geschiedenis van vormgeving, typografie of toegepaste kunst, waarin verschillende iconen of *case studies* zijn bijeengebracht. Maar aan de *tour de force* om meubel- en interieurontwerpen, het ontwerp van glas, keramiek en zilverwerk, *industrial design* en productontwerpen en grafische vormgeving van een hele eeuw in samenhang en in context te brengen, had zich tot nu toe nog niemand gewaagd. Het resultaat is een soepel geschreven paperback van zo'n 230 pagina's, volgepropt met informatie over ontwerpers, bedrijven, de belangrijkste vakpublicaties en vaktentoonstellingen en een omvangrijke literatuurlijst en hier en daar gelardeerd met wat afbeeldingen.

Simon Thomas spant in vijf hoofdstukken de boog tussen de opkomst van de industrie

en het ontstaan van het ontwerpvak rond 1900 enerzijds, en de commercialisering en export van het artistieke ontwerpproces rond de recente eeuwwisseling anderzijds. Het eerste hoofdstuk beschrijft de nogal conservatieve ambachtelijkheid en kleinschalige productie van rond 1900. In de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw had de Nederlandse ontwerpgemeente nog steeds amper te maken met de opkomende industrie- en massacultuur, zo blijkt uit hoofdstuk 2. Men was vooral met elkaar in conclaaf en debatteerde over de relatie tussen kunst en vormgeving. Ook het modernisme van voor en na de Tweede Wereldoorlog miste volgens Simon Thomas nog de aansluiting op de realiteit. In hoofdstuk 3 trekt zij een parallel tussen het wereldvreemde karakter van de denkbeelden van het begin van de eeuw en de opvattingen van de politiek geëngageerde ontwerpers en architecten van het Interbellum. Pas tijdens de wederopbouw en later, zo komt in hoofdstuk vier naar voren, lifte het ontwerpvak mee in het streven om Nederland te moderniseren. De banden met de industrie, de dienstensector en de overheid worden dan toch nog aangehaald. Het laatste hoofdstuk laat zien dat de modernistische esthetiek en ontwerpmethoden vrij snel weer onder druk komen te staan. Heden ligt de nadruk weer op artisticeit, ambachtelijkheid en autonomie.

Het zelfbeeld van het Nederlandse ontwerpen was in de late twintigste eeuw sterk gekleurd door het succes van (of in de omkering, de kritiek op) het internationale modernisme, waarin helderheid, eenvoud en functionalisme voorop staan. Dat beeld is aan een kentering onderhevig en ook *Goed in vorm* schetst een beeld, waarin dat chapter een verrassend kleine rol speelt. In plaats daarvan legt het boek de nadruk op kunstzinnige en meer ambachtelijk geïnspireerde tendenties, op de hoge mate van onafhankelijkheid van de industrie en handel en op de sterke maatschappelijke betrokkenheid van Nederlandse ontwerpers. Simon Thomas ziet hier tot nu toe onderbelichte continuïteiten en geeft 'Dutch Design' daarmee

tevens een historische dimensie: 'Niet veel hedendaagse ontwerpers zullen zich realiseren dat de vraagstukken die hen vandaag de dag zo intens bezighouden, honderd jaar geleden door hun toenmalige 'collega's ook al diepgaand bediscussieerd werden' (229).

Maar wij stuiten juist hier op een problematisch aspect van het boek. Terwijl Simon Thomas deze grote verbanden beargumenteerd, is zij zich ook altijd bewust van het feit dat het toen en nu in feite maar om een kleine groep ontwerpers ging met niet makkelijk verkoopbaar werk in kleine oplages. Zij onderstreept zelfs dat het zelfbeeld van de Nederlandse ontwerpgemeenschap al vanaf het begin van de twintigste eeuw niet in overeenstemming is met de realiteit: 'Uit deze studie blijkt bovendien dat deze ambachtelijke en artistieke ontwerpen in de publiciteit altijd veel meer aandacht hebben getrokken dan anonieme massaproducten, hoe functioneel, commercieel succesvol en fraai die ook waren' (230). Kortom de grote verbanden betreffen maar een deel van de ontwerpgemeenschap en motieven als ambachtelijkheid, engagement en autonomie reflecteren vooral een redelijk stabiele traditie in het discours over het vak en niet in het vak per se.

Simon Thomas lukt het niet dit discours in een ideeënhistorisch perspectief te plaatsen. Een oorzaak hiervoor is het feit dat de gebruikte bronnen (vaktijdschriften en -literatuur, vaktentoonstellingen, vakverenigingen) te beperkt zijn en te nauw verweven met de ontwerpgemeenschap zelf. Zo pleit zij wel voor een kritische lezing van de bronnen, maar wat werkelijk ontbreekt is een verruiming van de bronnen die designhistorici voor hun geschiedschrijving gebruiken. Dit beperkte perspectief wreekt ook waar het de auteur te doen is om het belang van vormgeving in het maatschappelijke en economische leven in bredere zin. Het boek stoelt om praktische redenen namelijk nagenoeg uitsluitend op eerder designhistorisch onderzoek en dat is helaas voor

het overgrote deel nog inventariserend van aard. Door enkele studies met een breder perspectief op de ontwerpgeschiedenis staat in *Goed in vorm* incidenteel informatie over bijvoorbeeld het ontwerp van elektrische apparaten of plastic gebruiksvoorwerpen. Maar het lukt de auteur feitelijk niet de massaproducten uit de anonimiteit te bevrijden.

Het boek is al met al een handig naslagwerk voor eenieder die geïnteresseerd is in de Nederlandse cultuurgeschiedenis van de twintigste eeuw. Voor de kenner bevat het boek echter geen verrassingen. Het verhaal blijft teveel aan de oppervlakte. Ook slaagt Simon Thomas er niet helemaal in om de verschillende ontwerpdisciplines in een zinvol verband te plaatsen. Wel wordt geprobeerd de grote lijnen en terugkerende thema's binnen de Nederlandse ontwerpcultuur te identificeren; een aspect waar Nederlandse ontwerphistorici zich in de regel verre van houden.

De Nederlandse geschiedschrijving van massamedia en de consumptiecultuur in de twintigste eeuw lijkt nogal sterk gemodelleerd naar Amerikaanse, Duitse, Franse of Britse cultuurgeschiedschrijving. Urbanisering, industrialisering en de opkomst van de massamedia hebben hier echter een eigen, in elk geval kleinschaliger dynamiek gekend. De consequenties van deze specificiteit voor de consumptiecultuur en het mediagebruik in Nederland gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw moeten wellicht nog wat beter in kaart worden gebracht, voor een volgende designhistoricus zich aan een nieuw overzicht van *Honderd jaar ontwerpen in Nederland* gaat wagen.

ESTHER CLEVEN,
UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM